

מבט על, גיליון 942, 19 ביוני 2017

החרפת מדיניות התקיפה האמריקאית נגד 'המדינה האסלאמית' -

משמעויות לתחום הלחימה הא-סימטרית

לירן ענתבי ואודי דקל

האם התקיפות האמריקאיות באחרונה, המתבצעות במערכה נגד דאע"ש, וכן המדיניות הרוסית המתירנית בהפעלת הכוח האווירי בסוריה, הגורמת לפגיעה נרחבת באזרחים ובתשתיות אזרחיות, מעידות על שינוי בסטנדרטים הבינלאומיים בלחימה נגד ארגוני טרור ושחקנים תת-מדינתיים? לאור התרחשויות אלו עולה גם השאלה: האם כללי המשחק החלים על מעצמות חלים גם על מדינות אחרות, שמתמודדות מול אתגר הטרור, כמו ישראל? ובאיזה אופן על ישראל להיערך לסבב לחימה עתידי מול ארגון תת מדינתי אליס דוגמת חמאס או חיזבאללה, הפועל באזורים צפופי אוכלוסין?

בסוף מאי 2017 הודיע מזכיר ההגנה האמריקאי, גנרל גיימס מאטיס, כי חל שינוי באסטרטגיה האמריקאית במלחמה נגד ארגון 'המדינה האסלאמית', ושעיקרו המעבר מ"התשה" למדיניות המכוונת ל"השמדה". מאטיס הצהיר כי הכוונה האמריקאית היא למנוע מהלוחמים הזרים בשורות 'המדינה האסלאמית' לשרוד את המאבק ולשוב לארצות מוצאם או לעבור לפעול במקומות אחרים, כגון צפון אפריקה, אירופה, אמריקה ואסיה. מאטיס הוסיף כי "נפגעים אזרחיים הם עובדת חיים במצב כזה", אך הבהיר כי כוחות ארצות הברית ממשיכים לעשות מאמצים ניכרים, אמנם בהתחשב בצורך הצבאי, למנוע קורבנות בקרב אזרחים. עם זאת, כבר ניכר כי מאז כניסתו של הנשיא טראמפ לתפקידו עלה מספר הנפגעים האזרחים בתקיפות נגד 'המדינה האסלאמית' בעיראק ובסוריה.

ב- 5 ביוני החלה המתקפה של הקואליציה הבינלאומית בהובלת ארצות הברית על העיר א-רקח, בירת 'המדינה האסלאמית' בסוריה. על פי דיווחים של גורמי או"ם נהרגו 88 אזרחים בתקיפות מהאוויר. כ- 30 מההרוגים הם נערים, ילדים ונשים. קודם לכן, בסוף מאי, דווח על אודות שתי תקיפות אוויריות נוספות של מטוסי הקואליציה, באחת מהן נהרגו 20 אזרחים שנמלטו מא-רקח, ו- 31 בשנייה. אמנם, עדיין לא ניתן לקבוע כי מדובר בשינוי משמעותי ביחס למדיניות הקודמת אשר להוראות פתיחה באש ולמניעת נזק אגבי, לשם צמצום הפגיעה באזרחים. ועדיין, אופי התקיפות ומספר הנפגעים יכול לרמוז על אימוץ מדיניות יותר מתירנית לפתיחה באש ולתקיפה מהאוויר מאשר בזמן ממשל אובמה, אז החמירה מאד המדיניות למניעת נזק אגבי ואף נטען כי הממשל שאף ל"אפס נפגעים אזרחים".

הימנעות מוחלטת מנזק אגבי במתארי לחימה א-סימטריים, כאשר ארגון תת-מדינתי שנגדו לוחמים פועל בסביבה עירונית ומוטמע בכוונה תחילה בתוך האוכלוסייה האזרחית,

המשמשת עבורו 'מגן' אנושי, אינה מאפשרת ברוב המקרים את השגת היעדים הצבאיים. בהקשר זה יש לציין כי בדרך כלל, כאשר יש מגבלות חריפות על רמת הנזק האגבי, גם מפקדים בשטח וטייסים לוקחים מרווח ביטחון נוסף כדי למנוע פגיעה באזרחים ובלא-מעורבים בלחימה. לפיכך פוחתת האפקטיביות המבצעית של התקיפות, תופעה שגררה ביקורת גם בארצות הברית, בטענה שאפילו הדין הבינלאומי אינו מציב בפני כוחות לוחמים סטנדרטים ומגבלות כה מחמירים לגבי שימוש בכוח.

נראה כי בתקופת ממשל אובמה, ארצות הברית בחרה להילחם נגד 'המדינה האסלאמית' 'עם יד אחת קשורה' והאפקטיביות המבצעית נפגעה. למעשה, זהו אחד המאפיינים של "פרדוקס העוצמה", מונח המתאר את הקושי של מדינות בעלות עוצמה צבאית רבה להתמודד עם ארגוני טרור וגרילה נחותים מהם בעוצמתם, בשל מגבלות הפעלת הכוח שהן מחילות על עצמן, בין היתר בגלל עקרונות של מוסר ומשפט בינלאומי. ארצות הברית גם נמנעה מהפעלת כוחות יבשה, מעבר לפעולות קומנדו מוגבלות, וזאת כדי לצמצם או למנוע אבדות בקרב כוחותיה. מדובר בסימפטום נוסף של אותו פרדוקס, המשקף חשש מביקורת מבית, וגם הוא מצמצם את היכולת למצות את העוצמה הצבאית וכך להשיג מטרות ויעדים שנקבעו. שיקול נוסף שהגביל את היקפן של תקיפת על תשתיות אזרחיות וכלכליות בעיראק ובסוריה היה התחשבות בצורכי השיקום של אזורי הקרבות בעתיד.

מדיניות האש הזהירה והשמרנית של ארצות הברית וכוחות הקואליציה הבינלאומית שהיא מובילה הייתה שונה בתכלית מהמדיניות של הקואליציה הפרו-אסדית, שכללה פגיעה מכוונת באזרחים, כולל בנשק כימי, במיוחד לאחר התערבותה של רוסיה בלחימה בסוריה. מדיניות הפעלת הכוח הרוסית מתחילתה הייתה מתירנית, כמעט ללא מגבלות, ואכן רבו הדיווחים על אודות תקיפות אוויריות רוסיות שפגעו באזרחים, בתשתיות אזרחיות ובבתי חולים, וכתשו אזורים עירוניים בלי להביא בחשבון פגיעה נרחבת באזרחים.

הסימנים הראשונים לנכונותו של ממשל טראמפ להפעיל יותר כוח, באופן כללי, היו תקיפת שדה התעופה שעיראק, שממנו המריאו מטוסים סוריים שתקפו אזרחים בנשק כימי; הפעלה נרחבת יותר של כוחות קרקע אמריקאים באזורי הקרבות בצפון סוריה; הטלת פצצה מסוג GBU-43/B (שמשקלה מעל ל-10 טון) נגד מטרות דאע"ש באפגניסטן. למרות שלטענת האמריקאים נפגעו בתקיפות אלו רק מטרות צבאיות, הן מייצגות שינוי מדיניות ברור לגבי תקיפתן של מטרות צבאיות.

אחד ההסברים להחלטה להפעיל יותר כוח במסגרת המאבק ב'מדינה האסלאמית', אמנם תוך הבנה שכך ייפגעו גם אזרחים חפים מפשע, הוא שממשל טראמפ מבקש להפגין שאינו ממשיך בדרכו של ממשל אובמה וכי בכוונתו לפעול ביתר נחישות ובפחות מגבלות נגד גורמי טרור בעולם. סיבה נוספת היא שהמדיניות הקודמת הגדילה בעקיפין את מספר הנפגעים בגלל התארכות המערכה והעדר אפקטיביות בסיכול תקיפות טרור של הארגון. בכל מקרה, השינוי מבטא שאיפה לפגוע בכמה שיותר לוחמי 'המדינה האסלאמית', כדי למנוע את חזרתם של גורמי ג'יהאד קיצוניים לארצות מוצאם ואת הסתננותם חזרה לאזורים ששחררו או לאזורים אחרים במזרח התיכון, כפי שהבהיר מאטיס.

השלכות לישראל

האם הצהרתו של מאטיס והתקיפות האמריקניות האחרונות, וכן המדיניות הרוסית המתירנית בהפעלת הכוח האווירי בסוריה, הגורמת לפגיעה נרחבת באזרחים ובתשתיות אזרחיות, מעידות על שינוי בסטנדרטים הבינלאומיים לחימה נגד ארגוני טרור ושחקנים תת-מדינתיים? שאלה קשורה היא האם כללי המשחק החלים על מעצמות כמו ארצות הברית ורוסיה חלים גם על מדינות אחרות, שמתמודדות מול אתגר הטרור, כמו ישראל?

במסגרת היערכותה לסבב לחימה א-סימטרי עתידי מתחבטת ישראל בשאלה האם במערכה הבאה נגד חזבאללה בלבנון עליה לפגוע קשות, כבר בשלב הראשון של הלחימה, בכפרים ובשטחים העירוניים שבהם מוסתרות תשתיות חזבאללה, ובעיקר משגרי הטילים והרקטות המוכוונים כלפי ישראל. זאת לשם נטרול יכולת הפגיעה בעורף הישראלי, בטענה כי גם לפי עקרון 'המידתיות', הצורך הביטחוני של הגנת העורף הישראלי גובר על הנזק האגבי האפשרי של פגיעה באזרחים לבנוניים החיים בסביבת התשתיות הצבאיות של חזבאללה. סוגיה דומה עולה גם במקרה של לחימה אפשרית מול ארגון חמאס. עד כמה פוגעת מדיניות מניעת הנזק האגבי, שישראל מחילה בלחימה נגד חמאס ברצועת עזה, באפקטיביות המבצעית של צה"ל, מאריכה את משך המערכה וכך גם גורמת להגדלת הנזק האגבי ולחשיפת העורף הישראלי ובפרט יישובי עוטף עזה לפגיעה חוזרת מצד חמאס ושאר גורמי הטרור הפועלים מהרצועה?

אם ישראל תבחר בסבב לחימה עתידי להטיל על עצמה פחות מגבלות (עדיין תחת כללי הדין הבינלאומי), סביר, לאור המצב השורר כיום בזירה הבינלאומית, כי היא תהא נתונה לפחות ביקורת או סנקציות מצד ארצות הברית (וזאת בשונה ממה שאירע בעת מבצע "צוק איתן", אז עיכב הממשל את העברתם של טילי "הל פייר", שהיו נחוצים לישראל להמשך הלחימה, עקב פגיעה באזרחים).

ההיסטוריה מלמדת כי כאשר ארצות הברית החלה לבצע סיכולים ממוקדים מהאוויר במסגרת הלוחמה בטרור, פחתה הביקורת שלה ושל מדינות מערביות נוספות כלפי ישראל בהקשר זה. מאידך גיסא, קשה לתאר כי שאר גורמי הקהילה הבינלאומית יבליגו על מדיניות הפעלת כוח מתירנית עתידית של ישראל. יתר על כן, מעבר להתחשבות בתגובות בינלאומיות ראוי שישראל תפעל בהתאם לערכי היסוד של החברה הישראלית, שהם בבסיסם ערכים דמוקרטיים-ליברליים, המחייבים לצמצם ככל האפשר פגיעה בחפים מפשע.

יודגש כי גם ממשל טראמפ מפוקח ומוגבל על ידי חסמים, המובנים בדמוקרטיה האמריקאית, דוגמת העיתונות, מערכת המשפט וכן הרלוונטיות הפוליטית של האזרחים המושפעת מאלו ומדעת הקהל. כמו כן, הוא מושפע מדעת הקהל הבינלאומית. מדיניות מתירנית יותר בהשוואה לעבר, בין אם היא אמריקאית ובין אם היא מדיניות ישראלית, צריכה להכיר במגבלות היכולת להפעיל כוח בעימותים א-סימטריים ולהמשיך בחיפוש אחר הפתרונות המתאימים להשגת אפקטיביות מבצעית מיטבית נגד ארגוני טרור ושחקנים תת-מדינתיים - תוך צמצום הפגיעה באזרחים שאינם מעורבים בלחימה.